

WIESŁAW WYDRA

Pieśni nabożne... z krakowskiej oficyny Antoniego Wosińskiego (1627)

W zbiorach Biblioteki Eskurialu koło Madrytu (Real Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial, sygn. B. O-VIII.29)¹ znajduje się unikatowy egzemplarz drukowanego w 1627 roku w Krakowie kancjonału katolickiego (bez melodii). Nie odnotowuje go żadna bibliografia², trudno jednak uznać ten druk za całkowicie niezany. Krótko bowiem o nim pisze Paulina Buchwald-Pelcowa w artykule o polonikach w zbiorach hiszpańskich³, a w jednej ze swoich prac wspomina go Adolf Pawiński, wybitny historyk, który u schyłku XIX wieku odwiedził Eskurial⁴. Książkę tę można śmiało uznać za najstarszy w ogóle znany drukowany polski kancjonał katolicki. *Pieśni postne starożytnie* ukazały się drukiem co prawda wcześniej (pierwsze znane wydanie: około 1607 roku – przed 1618 rokiem w oficynie Sebastiana Sternackiego w Rakowie, drugie: Kraków, Marcin Horteryn, 1617, trzecie: Wilno, Leon Mamonicz, po 1609, a przed 1627 ro-

¹ Reprint tego kancjonału został opublikowany w niewielkim nakładzie w serii *Libri librorum*, red. K. Meller i W. Wydra, *Eximiorum Poloniae librorum bibliotheca*, red. K. Meller, Poznań 2011, ss. 388. Fotografie tego bezcennego zabytku otrzymałem od pana Wojciecha Rębowskiego, za co składam mu najserdeczniejsze podziękowanie.

² Oto katalogowy opis tego unikatowego druku: *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego na cały rok z wielką pilnością zebrane. Przydane są niektóre Psalmi Dawidowe ku śpiewaniu ludziom zwyczajne*. Kraków, u Antoniego Wosińskiego, 1627. 16ª podł.; k. 176, sygn. A-Y⁸.

³ P. Buchwald-Pelcowa, *Polonica XVI w wieku w bibliotekach hiszpańskich*, w: *Z badań nad dawną książką. Studia ofiarowane profesor Alodii Kaweckiej-Gryczowej w 85-lecie urodzin*, Warszawa 1991, t. 1, s. 97–98.

⁴ A. Pawiński, *Hiszpania. Listy z podróży*. Warszawa 1898, s. 379–380.

kiem)⁵, lecz trudno je uznać za kancjonał, gdyż zawierają tylko 21 pieśni. Natomiast duży już, prawdziwy kancjonał katolicki Stanisława Serafina Jagodyńskiego pt. *Pieśni katolickie* wydrukował Franciszek Cezary w Krakowie około 1638 roku, a więc w dziesięć lat po *Pieśniach nabożnych*, o których tu mowa. *Pieśni nabożne* to obszerny kancjonał, zawiera bowiem ponad 140 utworów, polskich i łacińskich (w tym kilkakrotnie polskie przekłady lub odpowiedniki tekstów łacińskich).

Pieśni nabożne odtbił Antoni Wosiński w 1627 roku (na karcie tytułowej cyfra 2 w dacie rocznej omyłkowo została odwrócona), typograf krakowski działający w latach 1617–1642⁶. Ale edycja tego zbioru pieśni z pewnością nie była jego pomysłem. Przedrukował, najprawdopodobniej z niewielkimi zmianami, jakieś wcześniejsze wydanie tego kancjonału. Znamy bowiem ze skromnego opisu jeden takiż kancjonał tłoczony w 1621 roku, a nie można przecież wykluczyć, że drukowany był przedtem nie raz, może już od schyłku XVI wieku, lecz egzemplarze się nie zachowały, co potwierdzają późniejsze edycje, o których niżej⁷.

Efraim Oloff w swoim cennym dziele *Polnische Liedergeschichte von polnischen Kirchen-Gesängen* wśród dawnych kancjonałów polskich wymienia również taki, katolicki: „Sebastian Jastrzębski, hat ediret: Pieśni nabożne na uroczyste święta, w Krak. 1621. d. i. andächtige Lieder auf die hohen Fest-Tage. vid. Prawidło wiary Catholickiey, in Mst. p. 430. s. die Richtigkeit des Cathol. Glaubens”⁸. W innym miejscu ponownie pisze: „Pieśni nabożne na uroczyste Święta, d. i. andächtige Gesänge auf die hohen Festtage / Seb. Jastrzębski, Cracov. 1621. vid. Prawidło Wiary Mst. Richtschnur des Glaubens”⁹. Oloff nie miał w rękę tej książki, opis zaczerpnął z bliżej nam dziś nieznanego

⁵ Por. m.in. W. Wydra, *O nieznannej trzeciej edycji „Pieśni postnych starożytnych” i nieznanym kalendarzu Andrzeja Rymszy*, „Slavia Occidentalis” 55 (1998), s. 139–144.

⁶ Zob. o nim *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 1: *Małopolska*, część 2: *Wiek XVII–XVIII*, red. J. Pirożyński, Kraków 2000, vol. 2, s. 656–671.

⁷ Zwróćmy tu uwagę, że w 1620 roku w oficynie Cezarego w Krakowie ukazał się dość obszerny kancjonał katolicki w języku niemieckim (*Katbolische Gesang...*, zob. M. Malicki, *Repertuar wydawniczy drukarni Franciszka Cezarego starszego 1616–1651. Cz. I: Bibliografia druków*, Kraków 2010, nr 57; unikatowy egzemplarz w Bibliotece Jagiellońskiej) i z całą pewnością przeznaczony był dla zamieszkujących Rzeczpospolitą (m.in. Kraków) niemieckich katolików. Trudno zatem sobie wyobrazić, aby wcześniej nie ukazywały się drukiem podobne publikacje w języku polskim.

⁸ E. Oloff, *Polnische Liedergeschichte von polnischen Kirchen-Gesängen*, Dantzig 1744, s. 98.

⁹ Ibidem, s. 263.

rękopisu, z którego korzystał, pisząc swoją rozprawę o dziejach polskiej pieśni: *Prawidło wiary Catholickiej*¹⁰. Od niego tę informację przejęli różni potem bibliografowie, czyniąc często z wymienionego przez Oloffa Sebastiana Jastrzębskiego autora tego kancjonału¹¹. Jastrzębski jednak to nie Jagodyński i nie wydaje się prawdopodobne, aby ten kancjonał ułożył. Nie zauważano, że Oloff przytacza nazwisko nie autora, ale drukarza *Pieśni nabożnych na uroczyste święta* z 1621 roku, Sebastian Jastrzębski był bowiem właścicielem niewielkiej drukarni w Krakowie w latach 1618/1619–1629, a handlował przede wszystkim dewocjonaliami i trudnił się różnymi interesami. Do dziś zachował się tylko jeden jego druk¹².

To, że istniało wcześniejsze wydanie *Pieśni nabożnych na święta uroczyste*, potwierdza zachowany inwentarz księgarni Andrzeja Cichończyka w Jarosławiu z 1621 roku. Znajdujemy w nim książkę: *Pieśni nabożnych na święta uroczyste w kantyczkach, dziesięcioro białej oprawy. Tychże pieśni w pergaminie dwadzieścia i sześćcioro*¹³. Cichończyk utrzymywał kontakty handlowe z księgarzami i drukarzami krakowskimi. Zmarł krótko po 3 września 1621 roku, a inwentarz zasobu jego księgarni wpisano do księgi wójtowskiej miasta Jarosławia 16 października 1621 roku¹⁴. Wymienione w inwentarzu „Pieśni nabożne na święta uroczyste w kantyczkach” to najprawdopodobniej egzemplarze z drukarni Jastrzębskiego, ale nie można wykluczyć (zważywszy na datę śmierci księgarza), że było to jakieś jeszcze wcześniejsze inne wydanie i z innej oficyny.

Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła świętego katolickiego to w dziejach polskiej kultury niezwykła książka, gdyż pod tym samym lub nieznacznie zmienianym tytułem była wielokrotnie drukowana przez kilka wieków. Niestety, ani nie znamy, ani nie poznamy liczby wszystkich wydań, bo wiadomości o tym kancjonale zachowały się w nielicznych dawnych notach bibliograficznych, zaś egzemplarze są niezwy-

¹⁰ W innym jeszcze miejscu Oloff też powołuje się na ów rękopis zmieniając jednak nieco tytuł: „vid. Wiary Katholickiej prawidło in Msto” (ibidem, s. 260).

¹¹ Por. Estreicher XVIII 512.

¹² O Jastrzębskim zob. *Drukarze dawnej Polski*, t. 1, s. 260–262. Por. też R. Żurkowa, *Księgarstwo krakowskie w pierwszej połowie XVII wieku*, Kraków 1992, s. 24, 66, 76, 95, 98, 169.

¹³ A. Lewicka-Kamińska, *Inwentarz księgarni Andrzeja Cichończyka w Jarosławiu z r. 1621*. „Roczniki Biblioteczne” 5 (1961), s. 286 (nr 186). Lewicka-Kamińska tę pozycję w inwentarzu objaśnia: „Jastrzębski Sebastian, *Pieśni nabożne na święta uroczyste*. Kraków 1621. E XVIII 512 powtarza za Jocherem” (przypis).

¹⁴ Ibidem, s. 254–256.

kle rzadkie – najczęściej ocalały tylko pojedyncze, unikatowe, nieraz zdefektowane egzemplarze niektórych edycji. Książeczka ta została zaczytana, a do jej zagubienia przyczynił się zapewne też niewielki format: podłużne 16° (później też niekiedy 8°). Oto mocno niekompletny, doraźnie sporządzony wykaz wydań tego kancjonału po rok 1800¹⁵:

1. *Pieśni nabożne na uroczyste święta*. Kraków, Sebastian Jastrzębski, 1621. Estr. XVIII 512, XXIV 264.

2. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego na cały rok z wielką pilnością zebrane. Przydane są niektóre Psalmi Dawidowe ku śpiewaniu ludziom zwyczajne*. Kraków, Antoni Wosiński, 1627. 16° podł. Estr. nie not.

3. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego przez cały rok pilno zebrane. Przydane są psalmy Dawida ś. i insze różne pieśni do śpiewania zwyczajne*. Kraków, [b. d.], 1643. 16° podł. Estr. XXIV 264–265 (unikatowy egzemplarz w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu).

4. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego na cały rok pilnie zebrane. Przydane są Psalmi Dawida i insze nowe pieśni ludziom do śpiewania zwyczajne*. Warszawa, w drukarni Piotra Elerta, [b. r., przed 1653]. 16° podł. Estr. nie not.¹⁶

5. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Świętego Katolickiego rzymskiego na cały rok zebrane. Z przydatkiem wielu pieśni wydrukowane*. Kraków, w Drukarni Michała Janiszewskiego, 1672. 12° podł. Estr. XXIV 265 (według Estreichera egzemplarz miał się znajdować w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie)¹⁷.

6. *Pieśni nabożne na święta uroczyste...* Słuck, [Druk. Radziwiłłowska], 1674. 16° podł. Estr. XXIV 265 (egzemplarz był w Bibliotece Uniwersyteckiej w Helsinkach)¹⁸.

¹⁵ Niektóre z wymienionych niżej edycji tego kancjonału przywołuje P. Buchwald-Pelcowa w artykułach *Pieśń Ockinij się, Lechu. Przemiany tekstu i jego rola w literaturze i życiu społecznym* i *Pieśni patriotyczne i pieśni religijne „po potopie*. Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Historia literatury i historia książki. Studia nad książką i literaturą od średniowiecza po wiek XVIII*, Kraków 2006, s. 404–405, 425–426 i n. Autorka odnotowuje tam także kilka innych, nieznanych mi jego wydań.

¹⁶ Składka pierwsza z kartą tytułową w posiadaniu piszącego te słowa.

¹⁷ Opis ten podaję za Estreicherem, choć musi tu być niewątpliwie jakaś pomyłka co do drukarza. Krakowska drukarnia Michała Janiszewskiego jest zupełnie nieznaną. Egzemplarza tej książki dziś nie ma w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie.

¹⁸ Inwentarz oficyny w Słucku z 1687 roku wymienia tę książkę jako *Kancjonyczki* i według niego nakład wynosił 3270 egzemplarzy. Zob. *Drukarze dawnej*

7. *Pieśni nabożne na święta uroczyste*. Kraków 1681. 16°. Estr. XXIV 265 (egzemplarz nieznany, zob. E. Oloff, op.cit., s. 266).

8. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego, a teraz z przydatkiem wielu rotuł i nowych pieśni wydrukowane*. Poznań, w Drukarni Akademickiej, 1697. 16° podł. Estr. nie not. (unikatowy egzemplarz znajduje się w Bibliotece OO. Franciszkanów Poznaniu).

9. *Pieśni nabożne według obrzędu Kościoła Ś. Katolickiego, samą prostotą przyjemne, dla ś. nabożeństwa powabne [...]. Z przydatkiem wielu nowych ś. Pańskich świeżo wydane*. Kalisz, w drukarni Soc. Jesu, 1719. 24° (zapewne 16° podł.). Estr. XXIV 265 (egzemplarz nieznany).

10. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego na cały rok zebrane, a teraz z przydatkiem wielu rotuł i nowych pieśni wydrukowane*. Kraków 1720. 24° (zapewne 16° podł.). Estr. XXIV 265 (egzemplarz nieznany, zob. E. Oloff, op.cit., s. 268).

11. *Kancjonał pieśni nabożnych, według obrzędów Kościoła Świętego Katolickiego na uroczystości całego roku. Z przydatkiem wielu nowych sporządzony i wydany*. Kraków, w Drukarni Jakuba Matyaszkiwicza, 1721. 16° podł. (zob. E. Oloff, op.cit., s. 266 oraz K. Mrowiec, *Zaginiony kancjonał Pieśni nabożnych z 1721 r. odkryty*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 24 (1977), z. 4, s. 169–183). Estr. nie not. (unikatowy egzemplarz w University Library Yale).

12. *Kancjonał pieśni nabożnych według obrzędów Kościoła Ś. Katolickiego...* Kraków, Jakub Matyjaszkiewicz, 1733. 16° podł. Estr. nie not. (egzemplarz w Bibliotece SS. Klarysek w Starym Sączu, sygn. 202).

13. *Kancjonał pieśni nabożnych według obrzędów Kościoła Świętego Katolickiego na uroczystości całego roku. Z przydatkiem wielu nowych sporządzony i wydany*. Wratislaviae, w Druk. Akad. Colleg. Soc. Jesu, 1734. 8°. Estr. XIX 97 (egzemplarz w Bibliotece Kórnickiej).

14. *Kancjonał pieśni nabożnych według obrzędów Kościoła Świętego Katolickiego na uroczystości całego roku. Z przydatkiem wielu nowych y wybornych pieśni, nowo przedrukowany*. Lublin, w Drukarni Coll. Soc. Jesu, 1745. 16° podł. Estr. nie not. (egzemplarz w Bibliotece Akademii Nauk w Petersburgu, zob. O. Гусева, *Собрание польских старопечатных книг в славянском фонде*

Polski od XV do XVIII wieku, z. 5: *Wielkie Księstwo Litewskie*, oprac. A. Kaweczka-Gryczowa, K. Korotajowa i W. Krajewski, Wrocław 1959, s. 232–233. Jedyne znany mi egzemplarz tej edycji znajdował się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Helsinkach, lecz zaginął (informacja z 1997 roku).

БАН. Несвижская ординацкая библиотека Радзивиллов. Вып. 2, Санкт-Петербург, 2005, poz. 155).

15. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Świętego Katolickiego Rzymskiego na cały rok zebrane. Na wielu miejscach poprawione i z przydatkiem nowych pieśni przedrukowane.* Wilno 1745. 16° podł. Estr. XXIV 265 (egzemplarz w Muzeum Narodowym w Krakowie, Zbiory Czapskich, sygn. 5683).

16. *Pieśni nabożne na święta uroczyste...* Wilno 1750. 16°. Estr. XXIV 265 (egzemplarz nieznany).

17. *Pieśni katolickie według obrzędów Kościoła Ś. Rzymskiego na uroczystości całego roku. Z przydatkiem nabożnych wielu nowych o różnych świętych pańskich świeżo wydane.* Kraków, w Drukarni Akademickiej, 1754. 16° podł. Estr. XXIV 264 (egzemplarze w Bibliotece Jagiellońskiej i w Bibliotece Ossolińskich we Wrocławiu).

18. *Pieśni nabożne według porządku dorocznego świąt uroczystych Kościoła Ś. Katolickiego Rzymskiego zebrane i po kilka razy na świat wydane. Teraz jednak z opuszczeniem niektórych, mianowicie psalmów w mniej pospolitym używaniu będących, a na to miejsce z przydatkiem nowych pieśni przedrukowane.* Wilno, w Druk. J. K. M. Akad. Soc. Jesu, 1761. 16° podł. Estr. nie not. (egzemplarz w Bibliotece Narodowej w Wilnie).

19. *Kanconal pieśni nabożnych według obrzędów Kościoła Świętego Katolickiego na uroczystości całego roku. Z przydatkiem wielu nowych sporządzony i wydany.* Wratislaviae, Druk. Akad. Colleg. Soc. Jesu, 1769. 8°. Estr. XIX 97 (egzemplarze w Bibliotece Jagiellońskiej i w Bibliotece Narodowej w Warszawie).

20. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego Rzymskiego na cały rok zebrane. I za pozwoleniem zwierzchności z przydatkiem nowych pieśni przedrukowane.* Wilno, w Druk. Bazyliańskiej, 1791. 12° (zapewne 16° podł.). Estr. nie not. (egzemplarz w Bibliotece Narodowej w Wilnie).

21. *Kanconal albo pieśni nabożne według obrządków Kościoła Ś. Katolickiego na uroczystości całego roku. Z przydatkiem wielu nowych o różnych świętych Pańskich nowo wydane.* Kraków, w Druk. Anny Dziedzickiej i Success., 1794. 16° podł. Estr. XIX 86 (egzemplarz w Bibliotece Ossolińskich we Wrocławiu).

22. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego pilnie zebrane.* Brzeg, J. Tramp, 1794. 12°. Estr. XXIV 265.

23. *Pieśni nabożne według obrządków Kościoła Ś. Katolickiego samą prostotą przyjemne. Dla szczerzego nabożeństwa powabne. Na uroczystość całego roku z przydatkiem wielu różnych Świę-*

tych Pańskich nowo wydane. Królewiec, drukowano u Daniela Krystofa Kantera, 1796. 16° podł. Estr. XXIV 265 (egzemplarz w Bibliotece PAN w Gdańsku i w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, zob. Z. Rondonańska, *Królewieckie druki polskich śpiewników religijnych Kantera z XVIII wieku.* „Studia Warmińskie” 35 (1998), s. 173–183).

24. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego Rzymskiego, na cały rok zebrane...* Wilno, w Druk. Bazylikańskiej, 1799. 16° podł. Estr. nie not. (egzemplarz m.in. w Bibliotece Akademii Nauk w Petersburgu).

25. *Kancjonał albo pieśni nabożne według obrządków Kościoła Ś. Katolickiego na uroczystości całego roku. Z przydatkiem wielu nowych o różnych świętych Pańskich nowo wydane.* Kraków, w Dukarni Akademickiej, 1800. 16° podł. Estr. nie not. (egzemplarz w Bibliotece Kórnickiej).

Pieśni nabożne na święta uroczyste to najczęściej w dziejach polskiego drukarstwa wydawana książka. Drukowana była w całej Rzeczypospolitej w różnych oficynach, i to nie tylko katolickich – w Krakowie, w Warszawie, w Słucku, w Wilnie, w Lublinie, w Kaliszu – i poza jej granicami – w Królewcu, we Wrocławiu, w Brzegu. Karol Mrowiec, opisując odnaleziony *Kancjonał pieśni nabożnych* z 1721 roku, zastanawia się, gdzie szukać jego pierwowzoru i „w jakim stosunku pozostaje on do współczesnych mu druków, jaki wywarł wpływ na kancjonały z lat późniejszych”¹⁹. Otóż pierwowzoru należy szukać w edycji z 1621 roku (lub, jak należy sądzić, jeszcze wcześniejszej, lecz niedochowanej). Wzorem zaś dla każdej następnej była z kolei poprzednia edycja (czy poprzednie edycje). Zmieniała się jednak część tytułu (informowano w nim o zmianach i uzupełnieniach w „przydatkach”, a od XVIII wieku przed dawny tytuł *Pieśni nabożne* dodawano często słowo *Kancjonał*) i zmieniał się zasób utworów zależnie od czasu druku i miejsca druku, ale schemat kancjonału pozostawał zawsze ten sam (układ według roku liturgicznego z dodaniem różnych psalmów lub ich pominięciem oraz dodatku, często bardzo obszernego, z powszechnie śpiewanymi innymi utworami). Nowsze pieśni, coraz bardziej popularne, wypierały pieśni dawniejsze (choć zasób podstawowy długo się utrzymywał). Zwłaszcza dotyczyło to kolęd, które, traktowane przez Kościół z najwyższą nieufnością, wdzierały się obficie do naszego śpiewnika, zajmując w nim od schyłku XVII wieku coraz więcej miejsca. Przez to *Pieśni nabożne na święta uroczyste* są

¹⁹ K. Mrowiec, op.cit., s. 182.

bezcennym źródłem do poznania dziejów polskiej pieśni katolickiej, śledzenia chronologii, wariantów tekstowych i popularności w różnym czasie różnych utworów, ich zasięgu i regionalnego występowania, od Wilna po Kraków. I to nie tylko w wiekach XVII–XVIII, ale również w XIX²⁰, a nawet w XX wieku, bo ostatnia ich edycja ukazała się w Suwałkach w 1995 roku²¹. *Pieśni nabożne*, sprzedawane przede wszystkim pomiędzy dewocjonaliami na odpustach i jarmarkach, cieszyły zapewne ogromnym wzięciem i z nich dowiadujemy się, jak wyglądał i zmieniał się najbardziej popularny repertuar polskich pieśni katolickich w ciągu trzystu lat.

Stanowiąc tak nieocenione źródło, kancjonały te nie zostały dotąd należycie wykorzystane przez badaczy²². Nie wdając się tu w szczegółową analizę ich zawartości, zaznaczmy, że znajdują się w nich m.in. przekazy pieśni o średniowiecznym rodowodzie, które umożliwiają rozpoznać warianty, zrekonstruować często fragmentaryczne najdawniejsze przekazy i określić popularność oraz zasięg poszczególnych tekstów; pozwalają też dowiedzieć

²⁰ Dla przykładu wymieńmy kilka wydań z XIX wieku (odsyłając do innych opisanych w *Bibliografii Polskiej XIX stulecia* Estreichera i jej drugiego, nowego wydania; zob. hasła *Kancjonał* i *Pieśni*, nie są one jednak kompletne):

Kancjonał pieśni nabożnych według obrządku Kościoła Ś. Katolickiego na uroczystości całego roku z przydatkiem wielu nowych, o różnych Ś. Ś. Pańskich z pozwoleniem starszych wydrukowany. W Drukarni Jasney Góry Częstochowskiej, 1802. 16° podł. Estr. II 347.

Kancjonał albo Pieśni nabożne według obrządków Kościoła Ś. Katolickiego na uroczystości całego roku z przydatkiem wielu nowych o różnych ŚŚ. Pańskich. Nowo wydane. Kraków, druk Akadem., 1805. 16°. Estr. II 347.

Kancjonał pieśni nabożnych według obrządku Kościoła Ś. Katolickiego na uroczystości całego roku z przydatkami nowych pieśni, osobiwie o Bożem Narodzeniu. Za dozwoleniem zwierzchności. Przemyśl, w drukarni Jana Gołębiowskiego, 1811. 16° podł. Estr. II 349.

Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku kościoła Ś. Rzymsko-Katolickiego na cały rok zebrane i za pozwoleniem zwierzchności z przydaniem nowych pieśni przedrukowane. Wilno, Druk. XX. Bazylianów, 1822 (egzemplarz w Bibliotece Narodowej w Wilnie). Estr. III 394.

Kancjonał pieśni nabożnych według obrządku Kościoła Katolickiego na uroczystości całego roku z przydatkiem nowych pieśni osobiwie o Bożem Narodzeniu. Jasna Góra 1844 (egzemplarz w Woj. Bibl. Publicznej w Lublinie).

Kancjonał pieśni nabożnych według obrządku kościoła Św. Katolickiego na uroczystości całego roku z przydatkiem wielu pieśni nabożnych o świętych pańskich. Warszawa, nakł. Lange, 1874 (Wilno, BN sygn. 1.65761).

²¹ *Pieśni nabożne*, wyd. J. Murawski, Suwałki 1995. Teksty pochodzą z: *Pieśni nabożne na święta uroczyste podług porządku kościoła świętego rzymskokatolickiego na cały rok zebrane*, Suwałki 1925.

²² Do kancjonałów tych sięgnęły przede wszystkim dwie autorki: A. Nowicka-Jeżowa w pracy *Pieśni czasu śmierci. Studium z historii duchowości XVI – XVIII wieku* (Lublin 1992) oraz P. Buchwald-Pelcowa w artykułach *Pieśń Ocknij się, Lechu. Przemiany tekstu i jego rola w literaturze i życiu społecznym* (op.cit.) i *Pieśni patriotyczne i pieśni religijne „po potopie* (op.cit.).

się, co ze średniowiecznego dorobku w tej dziedzinie było znane w następnych wiekach²³. Dotąd właściwie tylko Mikołaj Bobowski wykorzystał jeden z tych kancjonałów (drukowany w Krakowie w 1643 roku) w swojej edycji pieśni polskich z średniowiecza i wieku XVI²⁴.

Ale *Pieśni nabożne na święta uroczyste* są niezwykle cenne, jak już wspomniano, jeszcze bardziej dla badań nad tekstami katolickich pieśni religijnych od XVII wieku aż po II połowę XIX wieku. I znowu, nie wdając się w niemożliwą tu drobiazgową analizę, zwróćmy tylko uwagę, że jako pierwsza pieśń w tych kancjonałach występuje Rejowski *Hejnał* (w edycji z 1627 roku i następnych) o incipicie *Hejnał wszyscy zaśpiewajmy*. Nie zna tych przekazów Irena Rostkowska w *Bibliografii dzieł Mikołaja Reja*²⁵, odnotowuje tylko obecność tej pieśni w kancjonałach protestanckich. Przekazy *Hejnału* w *Pieśniach nabożnych* mocno się jednak różnią od jego pierwowzoru. Zachowują autorski akrostych Reja, choć jego wydawca pewnie nie miał świadomości, czym dziełem jest ta pieśń, bo w układzie akrostychu są usterki. Nadto z *Hejnałem* połączona została inna pieśń, rozpoczynająca się od słów *Panie Boże z wysokości*, licząca siedem zwrotek²⁶. Czesław Hernas w swojej monografii²⁷ właściwie nie korzysta z tego przekazu²⁸ i tym samym nie odnotowuje zupełnie obecności Rejowego *Hejnału* w kancjonałach katolickich. W dodatku nie zauważył, że złączona z *Hejnałem* pieśń *Panie Boże z wysokości* występuje w kancjonałach Jagodyńskiego jako pierwsza wśród pieśni adwentowych. *Pieśni nabożne na święta uroczyste* świadczą też, że nie Jagodyński „pierwszy raz wprowadził [...] określenie »hejnał« przy pieśniach adwentowych”, jak sądzi Hernas²⁹, lecz było to nawiązanie do wcześniejszej tradycji.

Znajdują się też w *Pieśniach nabożnych* liczne psalmy Jana Kochanowskiego. Janusz Pelc w swojej pracy poświęconej obecności utworów Kochanowskiego w kancjonałach stwierdził, że

²³ Np. tekst *Bogurodzicy* z kancjonału z 1734 i 1794 roku wydał Jerzy Woronczak (*Bogurodzica*, oprac. J. Woronczak, Wrocław 1962, s. 220–221, 233–234, Biblioteka Pisarzy Polskich, seria A nr 1; zob. też W. Wydra, *Do dziejów Bogurodzicy*, „Slavia Occidentalis” 43 (1986), s. 201–208).

²⁴ M. Bobowski, *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*, „Rozprawy AU, Wydz. Filologiczny” 19 (1893), passim.

²⁵ *Okres staropolski*, Wrocław 1970.

²⁶ Przekaz ten wydał M. Bobowski, op.cit., s. 372–374. Bobowski korzystał z *Pieśni nabożnych na święta uroczyste* wydanych w Krakowie w 1643 roku.

²⁷ Cz. Hernas, *Hejnały polskie. Studium z historii poezji melicznej*, Wrocław 1961, s. 43–56, 201.

²⁸ Zlekceważył wydanie Bobowskiego, pisząc, że jest „to przedruk całkowicie bez wartości” (s. 202).

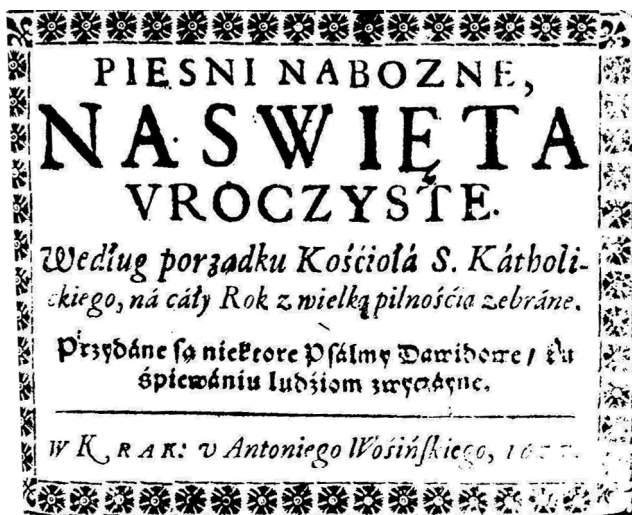
²⁹ Ibidem, s. 72.

„w śpiewnikach katolickich z tych lat [XVII wiek – uzup. W.W.] teksty Kochanowskiego nie cieszą się tak wielkim powodzeniem. Wiązało się to zresztą nie tyle z brakiem zainteresowania odpowiednich kół, co z odmiennym charakterem nabożeństwa”³⁰. Myli się on jednak bardzo, bo w *Pieśniach nabożnych* znajdziemy i liczne psalmy Kochanowskiego (ich wyliczenie zob. niżej), i jego pieśń *Czego chcesz po (tak zam. od) nas, Panie, za twe bojne dary*.

Rozpoczęty u schyłku XV wieku rozwój popularnej pieśni katolickiej w języku polskim w okresie reformacji został przytłumiony i twórczość katolicka w tej dziedzinie nie dorównywała protestanckiej ani liczebnością, ani jakością. Kościół wobec pieśni religijnej zajmował niezbyt przychylnie stanowisko, bardziej ją tolerował, niż propagował. Po soborze trydenckim ustępstwo czyniono właściwie tylko dla tych utworów, które były „catholicae et antiquae, et ab ecclesia approbatae”³¹. Nowy rozwój polskiej pieśni w kościele katolickim nastąpił dopiero w okresie kontrreformacji, u schyłku XVI wieku Kościół w końcu jednak zaczął konkurować z protestantami w tej ważnej dla ludu formie udziału w życiu religijnym. W wydawaniu i upowszechnianiu wśród wiernych pieśni religijnych protestanci wszakże długo górowali nad kościołem katolickim. W ciągu XVI i XVII wieku ukazywały się drukiem liczne protestanckie kancjonały, m.in. Jana Seklucjana (1547, 1550, 1559), Walentego z Brzozowa (1554, 1569), Piotra Artomiusza (1578, 1587, 1595, 1601, 1620, 1640, 1646), Bartłomieja Groickiego (1559), Jana Zaremby (1558), a także licznie odbijane w Krakowie od lat trzydziestych XVI wieku pojedyncze pieśni. W XVI wieku nie ukazał się drukiem (a przynajmniej nie zachował się) żaden kancjonał katolicki. Pierwszym takim zbiorem są dopiero *Pieśni postne starożytnie, Pieśni katolickie nowo reformowane* Jagodyńskiego oraz przede wszystkim *Pieśni nabożne na święta uroczyste*, o których tu mowa. Właśnie liczne edycje *Pieśni nabożnych na święta uroczyste* zmieniają ten skromny obraz, bo – jak się okazuje – liczba wydawanych kancjonałów katolickich była znacznie większa niż dotąd przypuszczano i starały się one jednak współzawodniczyć z podobnymi wydawnictwami protestanckimi.

³⁰ *Teksty Jana Kochanowskiego w kancjonałach staropolskich XVI i XVII wieku*. „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 8 (1963), s. 237.

³¹ Tak np. stanowi sobór diecezji warmińskiej w 1565 roku; cyt. za M. Bobowski, op.cit., s. 17.

Wykaz utworów znajdujących w *Pieśniach nabożnych na święta wroczyście*, drukowanych przez Antoniego Wosińskiego w 1627 roku, przedstawia się następująco:

Poczynają się pieśni adwentowe nabożne

1. *Hejnał wszyscy zaśpiewajmy*, k. 2–3v
2. *Mittit ad Virginem / Zdrowa bądź Maryja, Niebieska lilija* (naprzemiennie zwrotki w języku łacińskim i polskim), k. 3v–5v
3. *Zdrowaś, od anjola pozdrowienie miała*, k. 5v–6
4. *O najjaśniejsza lilija, Dziewico Panno Maryja*, k. 6–7
5. *Po upadku człowieka grzesznego*, k. 7–8v
6. *Gwiazdo morza głębokiego*, k. 8v–9v
7. *Archanjół boży Gabryjel posłan do Panny Maryjej*, k. 9v–11
8. *Cesarzowno, krolewno niebieska, Wielka światłości anjelska*, k. 11–12
9. *Bądź wesola, Panno czysta*, k. 12–13
10. *Z wielmożności rady Trojce Świętej*, k. 13–13v
11. *Archanjół Gabryjel z nieba wysokiego*, k. 14–15v
12. *Urząd zbawienia ludzkiego*, k. 15v–16v
13. *O nadrozszy kwiateczku, Panno panińskiej czystości*, k. 16v–17v

14. Pieśń o korunce Panny Maryjej: *Kto chce Pannie Maryjej służyć*, k. 17v–21v
15. Pieśń Rożanego wianka P. Maryjej: *Z pomocą Boga milego*, k. 21v–23v
16. *Cbwalmy Boga wszechmocnego*, k. 23v–26
17. *Ave stella matutina*, k. 26
18. *Zawitaj rana jutrzeńko*, k. 26v
19. *Imperatrix virgo gloriosa*, k. 26v–27
20. *Cesarzowno, krolewno niebieska, Łaski bożej jesteś pełna*, k. 27–27v
21. *Ave, maris stella*, k. 27v–28
22. *Zdrowaś, gwiazdo morska*, k. 27v–28
23. *Sanctissima Mater Dei, O Maria, flos virginum*, k. 28v–29
24. *O naświętsza i naczystsza Matko Boża*, k. 29

Poczynają się pieśni o Narodzeniu Pańskim

25. *Nużeśmy chrześcijani*, k. 29v–31
28. *Kiedy krol Herod krolował*, k. 31–33 (błędnie 34)
29. *Puer natus in Betleem / Dzieciątko się narodziło* (równolegle zwrotki w języku łacińskim i polskim), k. 33–33v
30. *Puer nobis nascitur de pura Virgine*, k. 34
31. *Dzieciątko się narodziło z czystej Dziewicy*, k. 34–34v
32. *Colaudemus Christum Regem*, k. 34v
33. *Już pochwalmy Króla tego*, k. 34v–35
34. *In natali Domini gaudent omnes angeli*, k. 35
35. *Na Boże narodzenie weselą się anjeli*, k. 35–35v
36. *W dzień Bożego narodzenia weseli ludzie*, k. 36–36v
37. *Praeceteris na świecie laudemus Bethleem*, k. 37–38
38. *Mamy przyjaciela, Chrysta zbawiciela*, k. 38–39
39. *Angelus pastoribus dixit vigilantibus*, k. 39–39v
40. *Anjoł pasterzom mowił*, k. 39v–40 (błędnie 30)

Poczynają się pieśni o męce Pańskiej

41. *Ojcze, Boże wszechmogący*, k. 40v–45
42. *Wspominając Boże słowa*, k. 45–48v
43. *Krzyżu święty nade wszystko*, k. 48v–51
44. *Placzą dzisiaj duszo wszelka*, k. 51–53
45. *Patris sapientia, veritas divina*, k. 53–53v
46. *Mądrość i prawda wieczna Ojca wszechmocnego*, k. 53v–55
47. *O duszo wszelka nabożna*, k. 55–56
48. *Daj nam Chryste wspomóżenie*, k. 56–57v
49. *Chorągiew Króla wiecznego*, k. 57–58

50. Procesyja na Kwietną Niedzielę, incipit: *Cum appropinquaret Dominus Ierosolimam...* (z śpiewami polskimi), k. 58v–63
 51. <Ciemne jutrznie>, k. 63v–66v

Poczynają się pieśni o zmartwychwstaniu Pańskim

52. *Przez twe światłe zmartwychwstanie*, k. 66v
 53. *Wesoły nam dzień nastał, Gdy Pan Cbrystus zwyciężył*, k. 66v–67
 54. *Victime paschali laudes / Cbrystus zmartwychwstał jest* (na-przeziennie zwotki w języku łacińskim i polskim), k. 67–68v
 55. *Surrexit Cbristus hodie*, k. 68–69
 56. *Wstał Pan Cbrystus z martwych ninie*, k. 69–69v
 57. *Cbrystus P. zmartwychwstał*, k. 69–70
 58. *Surrexit Dominus valet luctus*, k. 70–70v
 59. *Dnia tego świętego wielkanocnego*, k. 70v
 60. *Wesoły nam jest dzień nastał, Ktorego z nas każdy pożądał*, k. 71–72

Poczynają się pieśni o Duchu Świętym

61. *Duchu Święty, racz przyść k nam*, k. 72v–73v
 62. *Spiritus Sancti gratia*, k. 73v–74
 63. *Pan Cbrystus dnia świętecznego*, k. 74–74v
 64. *Prośmyż dziś Świętego Ducha*, k. 74v–75

Poczynają się pieśni na Boże Ciało

65. *Twoja cześć, chwala, nasz wieczny Panie*, k. 75–76
 66. *Do ciebie Panie pokornie wołamy*, k. 76–76v
 67. *Ave verum Corpus natum*, k. 76v–77
 68. *Witaj Ciało przenaświętsze*, k. 77
 69. *Każde stworzenie śpiewaj a dziś zawołaj*, k. 77–78
 70. *Jesu, dulcis memoria*, k. 78–78v
 71. *Jezu, wdzięczne pamiętanie*, k. 78–79v

Poczynają się pieśni i psalmy Dawidowe³²

72. *Szczęśliwy, który nie był między złemi w radzie* (Ps 1), k. 79v–80v

³² Z wyjątkiem tekstów nr 82 (Ps 70) i nr 84 (Ps 34) wszystkie pozostałe psalmy w przekładzie Jana Kochanowskiego. Psalmy 70 i 34 (nr 82 i 84) znajdują się w *Pieśniach postnych starożytnych* i z nich pewnie zostały przejęte. Ps 70 nadto był w XVI w. dwukrotnie oddzielnie drukowany; por. M. Bobowski, op.cit., s. 344.

73. *Wzywam cię, Boże, świadku mojej niewinności* (Ps 4), k. 80v–81v
74. *Czasu gniewu i czasu twej zapalczywości* (Ps 6), k. 81v–82
75. *Zachowaj mię, o sprawco niebieskiego domu* (Ps 12), k. 82–82v
76. *Dokąd nie chcesz zapomnieć, dokąd świętą swoją* (Ps 13), k. 83–83v
77. *Głupia mądrości, rozumie szalony* (Ps 19), k. 83v–87v
78. *Boże, czemuś mię, czemuś mię, moj wieczny* (Ps 22), k. 87v–89
79. *Nieście chwałę, mocarze, Panu mocniejszemu* (Ps 29), k. 89–90
80. *Będę cię wielbił, moj Panie* (Ps 30), k. 90–91
82. *W tobie, Panie, nadzieję mam* (Ps 70; w druku oznaczono go jako Ps 31, którego łaciński incipit jest identyczny), k. 91–93 (nie jest to przekład Kochanowskiego)
83. *Szczęśliwy, komu grzechy odpuszczono* (Ps 32), k. 93–94v
84. *Będę ja zawsze wielbił imię Boga mego* (Ps 34), k. 94v–96v (nie jest to przekład Kochanowskiego)
85. *Nie obruszaj się, że kto niewstydliwie* (Ps 37), k. 96v–100v
86. *Jako na puszczy prędkimi psy szczwana* (Ps 42), k. 100v–102
87. *Niewinność, Panie, moję* (Ps 43), k. 102v–103
88. *Boże w miłosierdziu swoim nieprzebrany* (Ps 50), k. 103–104v
89. *Bogu ufa dusza moja* (Ps 62), k. 104v–106
90. *Boże litościwy* (Ps 64), k. 106–106v
91. *Królu na ziemi i na wielkim niebie* (Ps 65), k. 107–108v
92. *Obrońco ucisnionych, Boże litościwy* (Ps 55), k. 109–110v
93. *Zmiłuj się nade mną, Boże litościwy* (Ps 56), k. 110v–112
94. *Ciebie my wiecznie wyznawać będziemy* (Ps 75), k. 112–113
95. *Pana ja wzywać będę, dokądem żywy* (Ps 77), k. 113v–115
96. *Owa czas, Panie, przyszedł pożądanym* (Ps 85), k. 115–116
97. *Pobańcy, o Boże żywy* (Ps 79), k. 116v–118
98. *Kto się w opiekę poda Panu swemu* (Ps 91), k. 118–119v
99. *Słuszna rzecz, Panie, tobie chwałę dawać* (Ps 92), k. 119–121
100. *Pan chce królować, odział się zacnością* (Ps 93), k. 121–121v
101. *Podźmy z ochotą, Panu chwałę dajmy* (Ps 95), k. 121v–123
102. *Pan króluje, który włada anjoły lotnemi* (Ps 99), k. 1233–123v
103. *Ciebie, o Boże, niezmierny* (Ps 101), k. 123v–125
104. *Ushysz prośbę moję, Boże litościwy* (Ps 102), k. 125–127
105. *Dziatki niewinne, panienki uczciwe* (Ps 113), k. 127–128
106. *Jeśli domu sam Pan nie zbuduje* (Ps 127), k. 128–129

107. *Wieczny Boże nie najdziesz pychy w sercu moim* (Ps 131), k. 129
108. *Teraz, o wierni Pańscy służebnicy* (Ps 134), k. 129v
109. *Siedząc po niskich brzegach babilońskiej wody* (Ps 137), k. 129v–130v
110. *Broń mię, moj Panie, od ludzi złośliwych* (Ps 140), k. 130v–131v
111. *Pana wołam, Pana proszę* (Ps 142), k. 131v–132v
112. *Wysłuchaj, wieczny Boże, prosby moje* (Ps 143), k. 132v–134v
113. *Duchy próżne śmiertelności* (Ps 148), k. 134v–135v
114. *Radujcie się Bogu nawyższemu* (Ps 81), k. 135v–137v
115. *Cbwalcie Pana z jego świątobliwości* (Ps 150), k. 137–138

Poczynają się pieśni rozmaite

116. *Cbwalmy Boga z wysokości*, k. 138v–139v
117. Pieśń o pokusach i sidłach szatańskich: *Do ciebie, Panie, swój głos podnoszę, wysłuchaj*, k. 139v–141
118. Pieśń o sądzie i sprawiedliwości Pańskiej: *Rączcie posłuchać tej sprawy*, k. 141–143v
119. *Czego chcesz po nas Panie za twe bojne dary*, k. 144–145
120. Pieśń o morowym powietrzu: *Świta, mierzcha, bieżą lata*, k. 145v–147v
121. *Smutne me serce w żalości omdlewa*, k. 147v–148
122. *Wszeczmogący Panie miły, W twojej mocy nad cię nie jest iny* (o św. Jopie), k. 148v–152v
123. *O Sebastyanie, święty męczenniku*, k. 152v–153v
124. *Cbwała tobie, Gospodynie* (o św. Stanisławie), k. 153v–156v
125. Nadobna pieśń o kozacku duchownym: *O mizerna duszo moja*, k. 156v–159v
126. Nadobna pieśń o świętym Franciszku: *W imię Ojca wszeczmocnego*, k. 159v–162v
127. Pieśń o naświetszej Pannie: *Nitida stella, casta puella*, k. 162v–163
128. Po polsku: *Gwiazdo jasności, Panno czystości*, k. 163–164v
129. *Jeżu Chryste, Panie miły, Baranku barzo cierpliwy*, k. 164v–165
130. *Martine, sancte pontifex*, k. 165–165v
131. *Catherine virginis laudes decantemus*, k. 165v–166
132. *Nicolai sollenia, sua prece familia*, k. 166
133. Pieśń za Koronę Polską: *Flant Domine oculi tui intendentes*, k. 166–166v
134. *Rącz strzec, moj Panie*, k. 166v

135. Pieśń o Pannie Maryjej Loreckiej: *Królewno najjaśniejsza nieba prześwieconego*, k. 166v–168v
136. Pieśń o s. Maryjej Magdalenie: *Maryja Magdalena w świecie sie kochając*, k. 168v–169v
137. Hymna nabożna o Pannie Maryjej: *O gloriosa Domina*, k. 169v–170
138. *O gospodze uwielbiona*, k. 170–171
139. Nadobna pieśń w utrapieniu: *Przydźcie Panie zaginać ratunku potrzeba*, k. 171–172
140. VII Psalm: *Domine Deus meus, in te speravi. W tobie ja samym, Panie, człowiek smutny*, k. 172–174 (przekład Jana Kochanowskiego).

WIESŁAW WYDRA

“Pieśni nabożne...” from the Cracow-based printing office of Antoni Wosiński (1627)

The article analyses the unique copy of the old Polish catholic hymn book *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego na cały rok z wielką pilnością zebrane* [Songs of piety and devotion...] published in Cracow in 1627 and found at the library at Escorial in Spain. The book, apparently the first known printed Polish catholic extensive hymn book, contained over 140 songs, in Polish and Latin, including works written by Jan Kochanowski and Mikołaj Rej. The article also describes later editions of the hymn book. This is a particularly important book in the history of Polish culture because it was repeatedly republished in different printing offices, not only Catholic, under the same or slightly changed title as late as until the nineteenth century. Numerous editions of the hymn book constitute a valuable source for the study of Polish Catholic hymns as they make it possible to follow and trace the chronology of works, their textual variations and the popularity of particular songs or hymns within a particular time frame, as well as their range of influence and regional occurrence.

Key words: Polish culture, printing in Poland, history of Polish literature, history of the book, Old-Polish religious song.

Wiesław Wydra – prof. dr hab., wykłada filologię polską na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zajmuje się historią literatury i książki w średniowieczu i w XVI wieku oraz edytorstwem tekstów staropolskich. Jest autorem ponad stu artykułów i kilku książek, m.in. *Cbrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543* (¹1984, ²1995, ³2004; wspólnie z Wojciechem Rzepką), *Władysław z Gielniowa. Z dziejów średniowiecznej poezji polskiej* (1992), *Dlaczego pod Grunwaldem śpiewano Bogurodzicę* (2000), *Polskie pieśni*

średniowieczne. *Studia o tekstach* (2003), *Kazania świętokrzyskie. Edycja. Transliteracja*, w: *Kazania świętokrzyskie. Nowa edycja, nowe propozycje badawcze* (2009).
e-mail: wydra@amu.edu.pl

